

Inleydinghe tot het ontwerp van een Batavische Arcadia

J. van Heemskerck, 1637

Er zijn auteurs die hun boeken in reeksen ontwerpen, zoals A.F.Th van der Heijden met de cyclus *De tandeloze tijd* en Peter Buwalda met *Bonita Avenue*. Johan van Heemskerck had ook zo'n groots plan: een boek dat een roman en een geschiedenis tegelijk zou zijn. Het moest gaan over de Hollandse gebieden en van zo'n hoog niveau zijn dat het internationale concurrentie aankon. Hij begon er optimistisch aan, maar de uitwerking had heel wat voeten in aarde. Uiteindelijk was het ontwerp beter dan de voltooide versie.

Johan van Heemskerck (1597-1656) kwam uit de betere kringen. Er werd wel beweerd dat sporen van adellijk Heemskerckbloed tot in de dertiende eeuw terug te vinden waren. In elk geval hield hij van niveau. Na zijn rechtenstudie in Leiden werd hij onder meer juridisch adviseur van de VOC en later lid van de Hoge Raad. Hij vervulde zijn ambten trouw, vaderlandsliefde stond hoog in zijn vaandel.

Grand tour

Zoals veel jonge mannen had Van Heemskerck na zijn studie een 'grand tour' gemaakt, een culturele reis door Zuid-Europa. In zijn geval duurde die vier jaar. Intussen werkte hij al, bijvoorbeeld in Engeland als juridisch adviseur. Ook in Frankrijk woonde hij een tijd, bij een beroemd familielid: Hugo de Groot. Diens invloed is later in Van Heemskercks werk te zien: hij droeg De Groots economisch-juridische denkbeelden over het handelsrecht op de vrije zee uit. Van Heemskerck was een groot liefhebber van de klassieke en moderne literatuur. Hij las veel en vertaalde ook buitenlandse poëzie naar het Nederlands, bijvoorbeeld van klassieke dichters als Ovidius en Catullus.

Twee buitenlandse romans waren Van Heemskercks absolute favorieten: Philip Sidney's *The Countess of Pembrookes Arcadia* (1590-1593) en Honoré d'Urfé's *Astrée* (1606-1627). Dat waren meerdelige 'galante' romans, over de veredelende kracht van de liefde. Ze hoorden tot het pastorale genre dat al in de oudheid bekend was. Pastorale literatuur gaat over een ongerept en vredig landleven in tegenstelling tot het verdorven leven aan het hof of in de stad. De hoofdpersonen hebben een edel karakter: het zijn herders die macht en geld niet belangrijk vinden. Sidney en D'Urfé hadden hun romans gesitueerd in idyllische gebieden, die niet echt bestonden maar wel konden bestaan, in Frankrijk of Engeland. Hun hoofdpersonen waren herders, maar het was duidelijk dat zij eigenlijk de edelen waren die Frankrijk en Engeland regeerden.

Dat was nog niet alles want beide boeken waren complex van opbouw. Niet alleen voerden Sidney en D'Urfé een menigte personages op, maar daarnaast waren er ook allerlei gedeelten die niet tot de liefdesthematiek behoorden, maar bijvoorbeeld episodes uit de geschiedenis van Engeland en Frankrijk brachten. Verder waren ook andere literaire vormen ingevlochten, zoals liederen en gedichten. Al met al konden de boeken van Sidney en D'Urfé de concurrentie met de klassieke literatuur echt aan. Die ambitie inspireerde Van Heemskerck. Dit was nog eens iets anders dan de romanpulp die in de Nederlandse Republiek de markt overstroomde! Zo iets wilde hij ook maken: een perfecte roman over een perfect onderwerp. Zelf zei hij over het plan:

'Zo mocht gij te zijner tijd nog wel eens zien een ontwerp van een Hollandse Astrea of een Batavische Arcadia, waarin uwe kinderen, de liefde tot de vaderlandse vrijheid, en lust der voorouderen vromigheid, onder 't zoet van minnepraatjes, gelijk als in haar pap te eten, en in haar pijpkan te drinken zoude gegeven worden.'

In 1627 ging Van Heemskerck aan de slag en al snel circuleerden handschriftelijke teksten onder zijn vrienden. Iedereen was enthousiast, maar voorlopig was het boek nog niet af: Van Heemskerck wilde immers net als in zijn voorbeelden uitgebreide documentatie over Nederland opnemen en die invlechten in een liefdesverhaal. Om de concurrentie voor te zijn publiceerde Van Heemskerck in 1637 wat hij al af had, een boekje van 233 pagina's. Hij noemde het: *Inleydinge tot het ontwerp van een Batavische Arcadia*.

Liefdesverhaal

Inderdaad brengt het boek een combinatie van een liefdesverhaal met informatieve vertellingen over de geschiedenis van het gewest Holland, zijn de hoofdpersonen herders en zijn er ook liedjes en gedichten ingeweven. Een groepje verliefde Haagse vrienden en vriendinnen maakt een eendaags uitstapje. In de ochtend gaan ze over Den Deyl naar de buitenplaats Rijnvliet, 's middags over Valkenburg naar Katwijk en in de avond over Wassenaar terug naar Den Haag. De hoofdpersonen hebben namen als Rosemond, Reynhert en Woutheer; wie hen kende, wist dat Reynhert Van Heemskerck zelf was. Hij is smoorverliefd op Rosemond, die voorlopig nog geen ja zegt. Reynhert komt daardoor in de positie van de petrarkistische minnaar: verliefd op een onbereikbare vrouw. Aan de emoties die daarbij horen besteedt Van Heemskerck in dialogen, liedjes en gedichten veel aandacht. Zo schrijft Reynhert een naamdicht voor zijn geliefde in het zand, maar de zee wast het weg. Dan maakt hij er nog een, dichter bij de duinen:

Rolt zoute zeevloed, rolt vrij aan,
Ontgrondt de letters die hier staan.
Schoon dat gij die hebt uitgewreven,
En met u 't zeewaarts ingedreven,
Mijn hert is 't blaadje van de min,
Om daar wel diep te schrijven in,
Niet met een pen, maar met zijn schichten.

Succes

De natuurbeschrijvingen zijn opvallend voor de Nederlandse literatuur van de zeventiende eeuw. Van Heemskerck zet een goed herkenbaar Hollands landschap neer, met bijvoorbeeld vruchtbare kleigebieden, dorre duinen en een effen strand.

Het boekje was een succes: herdrukken volgden. Intussen werkte Van Heemskerck verder en voegde lange gedeelten met informatie en (Latijnse!) voetnoten in, bijvoorbeeld over de Bataafse voorouders van de zeventiende-eeuwers, de kwestie van de vrije zee en het ongewenste gebruik van de pijnbank in het Nederlandse rechtssysteem. Het verhaal leed onder die toevoegingen want de verhoudingen raakten zoek. De stof werd te omvangrijk voor een reisje van één dag.

Blijkbaar kreeg Van Heemskerck er op zeker moment genoeg van. In 1647 verscheen de 'volledige' versie van de *Batavische Arcadia*, met 916 bladzijden. Het boek was voltooid door C.V.B., die zich voordoeft als Van Heemskercks vriend. Misschien was dit Coenraad van Beuninghen of Caspar van Baerle, - of een onbekend gebleven persoon. Het resultaat van het grootse project was uiteindelijk meer een wetenschappelijk werk dan een liefdesverhaal met culturele inslag, maar blijkbaar werd het graag gelezen. Nog tot 1871 verschenen nieuwe drukken, vaak bewerkingen, van deze merkwaardige roman.

Verder lezen

- Het gedicht is met enkele aanpassingen overgenomen uit: *Inleydinge tot het ontwerp van een Batavische Arcadia*. Ed. P.E.L. Verkuyl. Deventer, 1982, p. 48.
- Van Heemskercks uitspraak over zijn boek is met enkele aanpassingen overgenomen uit: D.H. Smit, *Johan van Heemskerck 1597-1656*. Amsterdam 1933, p. 131.
- Meer informatie over Van Heemskerck vind je op de [DBNL](#)
- Lia van Gemert, 'Het aardse paradijs - over het landschap in zeventiende-eeuws proza'. In: *Praagse perspectieven*. Praag 2008.
- Johan van Heemskerck, [*Inleydinghe tot het ontwerp van een Batavische Arcadia*](#). Gerrit Jansen en Nicolaes van Ravensteyn, Amsterdam 1637
- Wendy Jansen, 'Laag bijdegrondse geleerden poespas' : onderzoek naar de zeventiende- en achttiende-eeuwse arcadia". In: *Spektator* 23 (1994), afl. 2, pag. 127-136.

<https://www.literatuurgeschiedenis.nl/teksten/inleydinghe-tot-het-ontwerp-van-een-batavische-arcadia>